

ВІДЗИВ

офіційного опонента на дисертаційну роботу

Гуцол Світлани Юріївни «Психологія міфотворення в сучасній культурі», подану на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

Ознайомлення з дисертацією, авторефератом та публікаціями Гуцол Світлани Юріївни дало можливість сформулювати уявлення про актуальність теми, наукову новизну, практичне значення, а також дати загальну оцінку дисертаційної роботи, головні результати якої подані до захисту.

Оцінюючи науково-теоретичну актуальність роботи слід насамперед вказати на міждисциплінарний характер проблеми й спробу об'єднання досягнень різних наук задля вивчення процесів міфотворення у сучасній соціокультурній ситуації. Окрім того, актуальність теми увиразнюється через суперечливість й багатовимірність розуміння сутності сучасного міфу, через відсутність соціально-психологічного розвороту при вивченні сучасного міфотворення, яке, своєю чергою, відкриває доступ до феномену нової соціальності й способів, за допомогою яких вона загалом артикулюється.

Слід погодитися із тим, що врахування феноменів і проблематики міфотворення як наративної складової артикуляції соціальності в наш час набуває дедалі більшої ваги при вивченні таких явищ, як масова поведінка, процеси інтеграції соціальних груп, соціальні настрої й уявлення, процеси конструювання «картини світу» в масовій свідомості.

Основним здобутком, який представлено на захист, є психологічна концепція міфотворення як нон-фінального багаторівневого комунікативно-семіотичного процесу відтворення міфів суб'єктами соціального буття, завдяки котрій уможлиблюється врахування артикуляцій згаданого культурного феномену. Теоретичний базис концепції розроблено у такий спосіб, що зрештою її положення дають можливість нейтралізувати

суперечності між позиціями реміфологізації і деміфологізації, традиційною і сучасною міфологією, інституціональними й особистісно-орієнтованими дискурсами міфотворення. Основні положення концепції надають можливість подальшої розробки нових напрямів у вивченні сучасного міфотворення, пов'язаних із «нарративним», «іконічним», «прагматичним» та іншими поворотами в культурі, зокрема, – розробки дискурсивних практик і технологій самопроекування особистості в міфологічних координатах.

По суті, дисертантка намагається всебічно висвітлити ті різноманітні способи реалізації міфологічних феноменів свідомості, за допомогою котрих здійснюється трансляція смислового змісту культурної традиції і у результаті чого відбувається перенесення символічного змісту: як між різними формами функціонування сучасного міфу та міфоподібних утворень, так і від них – до різних форм свідомості.

Йдеться про дуже складний трансхронологічний стосунок, а саме: архаїчні елементи свідомості здійснюють артикуляції різних культурних сегментів сучасного соціокультурного простору, зокрема, політичних, соціальних, психологічних тощо. Нюанс полягає у тому, що ці архаїки є змістом (і властивістю) свідомості людей з різним життєвим досвідом, різним рівнем освіти, зрештою – з різними соціальними ідентичностями, а тому тлумачення міфу як механізму узгодження соціокультурних опозицій, яке пропонує дисертантка, є надзвичайно важливим внеском у картину сучасної гетерогенної соціальності. Мало того, вказується механізм такого узгодження: ним є медіація як трансформація домінантних протилежностей у вужчі й, відповідно, менш гострі опозиції.

У прикладній частині роботи різнобічно проілюстровано особливості роботи цього механізму у різних інституційних та особистісно-орієнтованих дискурсах.

З-поміж основних наукових результатів як такі, що, вірогідно, позначаться на подальших дослідженнях неоміфу та міфотворення – і не лише у соціальній психології – можна виокремити:

1) теоретичні положення, що визначають розуміння функцій міфу та психологічних особливостей його породження й трансляції в різних соціокультурних дискурсах;

2) уявлення про психологічні механізми міфологічного транспонування в культурі постмодерну;

3) тезаурусні межі предметної галузі соціальної психології, її актуальні міжпредметні зв'язки.

Одним з найсмівливіших методологічних рішень, на мій погляд, є елімінація з зони аналізованих феноменів відтворення міфа у соціокультурному просторі спекулятивного тлумачення міфотворчості як маніпулятивної технології ідеологічно орієнтованих дискурсів. Утримавшись від спокуси пройти легким шляхом малозатратного аналізу поверхневих проявів функціонування й застосування міфу, дисертантка занурюється у невичерпний потік Семіотичного, представляючи соціокультурні практики – такі як політику, спорт чи моду – як процес нескінченного семіозису, в якому особистість постійно визначає й перевизначає, створює й відтворює конструкції можливих реальностей. Відмовившись від поверхневих спекуляцій, авторка представила дослідження, в якому аналіз соціального конструювання міфу супроводжується розглядом проблем культурних основ самопізнання особистості й саморецепції культури, артикуляції дискурсивних засобів останньої, а власне неоміфологізм постає як провідний інструмент структурування соціокультурного простору.

Другим важливим методологічним рішенням є те, що дисертантка відмовилася і від “насильницького” раціоналізму, тобто від раціоналістичної оцінки неоміфу, і від його демонізації як неусвідомлюваного й нераціонального утворення. Парадигмальні координати, в яких натомість відбулося дослідження, уможливили тлумачення неоміфологічного наративу як форми об'єктивації міфологічної свідомості, а саме: багат шарового утворення, що складається з семантичного ядра (архетипічних складових) і динамічної периферії.

Крім того, пропоноване тлумачення міфотворення як комунікативно-семіотичного процесу варто оцінити як оформлення нового наукового підходу до вивчення соціальної реальності та її феноменів. Як відомо, і семіотиків, і структуралістів – на теоретичні розробки котрих спирається дисертантка – цікавила проблема утворення значення. Але якщо останні (структуралісти) значення витлумачували переважно як "відносне", таке, що встановлюється з відношень між окремими елементами структури в межах певної системи і утворюється ще до початку мовлення, то перші (семіотики) віддавали перевагу значенню окремих елементів, внаслідок чого утворення значення постає як залежне від колективної інтерпретації та зникається з культурно визначеними кодами.

На цьому фундаменті дисертантка робить цікавий методологічний рух: вводить комунікативність, в котрій теоретична суперечка з приводу природи знаку вирішується через створення нового пізнавального інструментарію, де неоміф розкривається як повідомлення, що має певну специфіку на трьох класичних рівнях прочитання й інтерпретації (семантики, синтаксису і прагматики).

Доволі потужним й продуктивним слід визнати аналіз, який висвітлює включення комунікативно-семіотичних процесів міфотворення у ситуації постмодерну. Дисертантка зупинила увагу на тому, що постраціональна парадигма й постнекласична раціональність примусили по-іншому поглянути на специфіку природи міфу, на проблему зв'язку людського існування з міфом, що актуалізує необхідність соціально-психологічного та психолого-герменевтичного дослідження міфу як феномена свідомості і функціонування свідомості в горизонті неоміфу.

Дисертанткою зазначається, що нині у суспільстві чітко простежується формування нової «міфологічної ситуації»: як культурна домінанта на тлі «міфоруїнівних» тенденцій яскраво проявляються реміфологізаційні процеси. У базисі постмодерністських ідей, зазначає вона, створюється власний міф про світ, який детермінує специфіку сучасної культурної

ситуації. Дисертантка доволі іронічно коментує спроби постмодерну вивільнитися від ним же критикованих продукувань міфів як «створення міфу про відсутність міфів». Натомість, зазначає дисертантка, постмодерн продукує інші метафоричні конструкти, приміром, такі як «постмодерністська чутливість», «гра», «хаосмос», епистемологічний анархізм» тощо, які виражають інтерпретації реальності як нестабільного комунікативного простору.

Ще одним важливим методологічним виміром є те, що у дисертації, на мій погляд, здійснюється проект реабілітації особи – тієї, що є непередбачуваною, непрогнозованою, незручною для кваліметричних методологій дослідження, проект особи зі втаємниченим осередком міфу як способу опанування соціокультурним простором. Значущим у цьому світлі є висновок про те, що місце міфу в процесі самопроекування визначається його основними психологічними функціями, котрі дають можливість у суб'єктивному просторі життя особистості створювати й утримувати цілісність картини світу, задавати ідеали і зразки поведінки, «переривати» причинно-наслідкову зумовленість життєвих подій, «знімати» проблему мотивації й пошуку смислу.

Хотілося б наголосити на тому, що викристалізований у роботі підхід до міфотворення як комунікативно-семіотичного процесу відтворення міфів та міфоподібних конструкцій уможливив глибокий аналіз тих компонентів особистісної реальності, які відкидалися або ігнорувалися іншими традиціями або підходами, а саме: самопроекування особистості, її плінних суб'єктивних переживань, її мрії. У процесі самопроекування, доводить дисертантка, міф завдяки первинній символізації життєвого простору, що розширюється, стає основою створення нового смислового універсуму особистості. Отже, міфологічні ресурси самопроекування базуються на здатності людини пізнавати світ за допомогою символічних форм.

І як особливу позитивну властивість дисертації – і водночас найгнучкіший її ресурс – я хотіла би додатково відзначити літературний

рівень мови її викладення. Багатий авторський словник, надзвичайна чутливість до конотативних значень, уміння оперувати невловимою плинністю метафор, здатність захоплювати в слові те, що знаходиться за межею звичайної мовної компетенції, обережна іронічність дозволили автору створити не лише науковий текст, який відповідає усім канонам академічності, але й текст, що має естетичну цінність літературного твору. Останнє означає, що він буде цікавити не лише науковців, а й значно ширше колу інтелектуалів.

Таким чином, ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи та авторефератом, основними науковими працями дисертантки засвідчує змістовну та переконливу актуальність обраної теми дисертації, а коло вирішуваних завдань є таким, що сприяють розкриттю теми та досягненню мети дослідження. Теоретичні положення й висновки, представлені в дисертації, характеризуються науковою новизною, сформульовані автором логічно, прозоро й відображають її науковий внесок у розв'язання проблеми міфотворення в соціальній психології.

Достовірність результатів дослідження підтверджується високим рівнем їх теоретичного обґрунтування, а також впровадженням у навчальний процес, апробацією на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, публікаціями у фахових та інших наукових виданнях.

Проте окремі тези, викладені автором у дисертації, провокують бажання поставити деякі додаткові питання з тим, щоб отримати більш розгорнуті відповіді. Зокрема, це стосується таких моментів:

1. Авторка вводить розмежування гіпо/гіперреальності й оперує ними для позначування заперечення/привласнення (споживання) як ємних стосунків з реальністю. Проте мовна гра, що здійснюється читачем при прочитуванні, примушує до актуалізації просторової метафори з усіма відповідними конотаціями на кшталт «вище/нижче», «гірше/краще» тощо. То яким виявляється статус соціальної реальності щодо згаданих

фундаментальних опозицій, якщо, звісно, на думку автора, така реальність загалом існує?

2. Аналізуючи сучасну соціокультурну ситуацію, дисертантка робить висновок, що множина дослідницьких позицій у площині теорії міфу може бути зведена до двох стратегій, а саме: деміфологізації та реміфологізації, які є реакціями на постмодерну культуру загалом та реакціями на постмодерну культуру (с. 183–184), у зв'язку з чим виникає питання: що є основною провокацією, яка примушує автора розрізнити дискурс про постмодерн та дискурс про постмодерну як дві протилежно спрямовані тенденції у міфотворенні?

3. Аналізуючи такі інституціональні дискурси, як, скажімо, реклама, спорт, політичний дискурс, мода чи уніформа, автор вирізняє різну кількість – від восьми до одинадцяти – параметрів, які властиві згаданим соціальним просторам розгортання неоміфу. Водночас в аналізі особистісно-орієнтованих дискурсів автор уникає «параметричного» викладення. Наразі хотілося б просити авторку експлікувати ті положення, якими вона керувалася при заміні теоретичної оптики.

Проте наведені дискусійні положення жодною мірою не зменшують наукової та прикладної цінності одержаних у дисертаційній роботі наукових результатів, а лише засвідчують надзвичайно високий ступінь складності аналізованої проблематики.

Авторереферат у повній мірі розкриває основні наукові результати, отримані дисертанткою у процесі дослідження і не містить положень, які були би відсутніми у тексті дисертації.

Загалом, враховуючи актуальність обраної теми дослідження, його структуру, зміст, наукову новизну одержаних результатів, а також їх практичну значущість для науки і практики, дисертаційну роботу Гуцол Світлани Юріївни «Психологія міфотворення в сучасній культурі» слід вважати самостійним завершеним науковим дослідженням, яке виконане на належному науково-теоретичному і методичному рівні, має комплексний та

логічний характер, містить висновки й пропозиції, що характеризуються науковою новизною та заслуговують на практичну реалізацію і яке відповідає усім вимогам ДАК МОН України, що висуваються до докторських дисертацій, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, завідувач
лабораторії психології спілкування

Інституту соціальної та політичної
психології НАПН України.

О.М. Кочубейник